

УДК 330.341.1:316.42(477)

Яцишина І.В.

доктор економічних наук, доцент

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

**СОЦІАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ:
ЕКСПЕРТНІ ОЦІНКИ****SOCIALIZATION OF INNOVATION DEVELOPMENT OF UKRAINE:
EXPERT ASSESSMENT****АНОТАЦІЯ**

Стаття репрезентує результати експертного соціологічного опитування (анкетування), що було проведене автором серед дійсних членів національної та галузевих академій наук України для визначення соціальної значимості інноваційного розвитку економіки та формування заходів для активізації інноваційно-соціального розвитку країни.

Ключові слова: інноваційний розвиток, соціальний розвиток, анкетування, інноваційна економіка.

АННОТАЦІЯ

Статья представляет результаты экспертного социологического опроса (анкетирования), проведенного автором среди действительных членов национальной и отраслевых академий наук Украины для определения социальной значимости инновационного развития экономики и формирования мер по активизации инновационно-экономического развития страны.

Ключевые слова: анкетирование, инновационное развитие, социальное развитие, инновационная экономика.

ANNOTATION

The paper presents the results of the expert opinion poll conducted by the author among the full members of the Ukrainian national academies of science and industry to determine the social significance of the economic development innovation and measures elaborated in order to promote innovation and economic development.

Keywords: innovation development, social development, polling, innovation economy.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

За наявності значної кількості наукових доробок вітчизняних та зарубіжних дослідників з проблематики інноваційного розвитку економіки теоретичні та методичні аспекти генерації і застосування наукових знань залишаються недостатньо висвітленими. В центрі досліджень наукової спільноти залишаються проблеми екзогенного впливу інновацій на економічну ефективність та конкурентоспроможність різних рівнів та суб'єктів економіки. Поряд з цим економіка, що базується на формуванні та впровадженні інновацій, викликає не тільки економічні, а й соціальні зміни. Дослідження соціальних аспектів інноваційної економіки необхідне для виявлення реальних взаємозв'язків соціального та економічного зростання та для прогнозування і моделювання подальшого розвитку економіки, його напрямів, перспектив та можливих наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення взаємозв'язку таких фундаментальних процесів, як інноваційний та соціальний розвиток перебуває у площині міждисциплінарних

досліджень Д. Белла, К. Келлі, Дж. Коулмана, Т. Куна, К. Луки, К. Перес-Перес, О. Тофлера, К. Фрімена, Ф. Фукуями та ін.

Соціальні аспекти науково-інноваційної діяльності частково досліджувались у працях російських учених (А. Бузгаліна, С. Глазьева, А. Динкіна, Б. Кузика, В. Лібенсона, Д. Львова, В. Медведєва, Ю. Яковця), а також у наукових розвідках вітчизняних учених (Ю. Бажала, З. Галушки, В. Гейця, Н. Деевої, С. Захаріна, А. Колота, В. Куценко, Е. Лібанової, Б. Малицького, О. Меха, О. Новікової, В. Осецького, О. Поповича, В. Семиноженка, В. Соловйова, Л. Федулової). Однак соціальні аспекти інноваційного розвитку країни в них розглядались фрагментарно.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні питання соціальної значимості інновацій, наслідків інноваційного процесу для суспільства майже не вивчені. Фактично відсутні дослідження соціальної ефективності науково-технологічного розвитку національної економіки. Враховуючи багатогранність виявленої проблеми, стає очевидно, що її вивчення потребує комплексного підходу та застосування різних методів дослідження.

Мета статті полягає у визначенні значимості інноваційного розвитку економіки у соціальному зростанні України за допомогою методу експертного опитування.

Основні результати дослідження. В основу дослідження покладено метод експертного опитування (методика опосередкованого опитування – анкетування), що передбачає поєднання кількісного та якісного аналізу [1, с. 30-31; 2, с. 95-97]. До складу експертної групи первинно було віднесено 100 дійсних членів Національної академії наук України та громадських наукових асоціацій галузевих національних академій наук, а саме: правових, аграрних, медичних, педагогічних. Вибір експертів обумовлений необхідністю охоплення поглядів досвідчених науковців високої кваліфікації, що представляють різні галузі науки.

Для розширення можливостей анкетування та залучення більшого числа респондентів автором була розроблена електронна анкета (у вигляді електронного документу). Анкетування

проводилося через розсилку анкети та супровідного листа на електронну адресу експертам.

Було отримано 28 відповідей, у режимі електронного листування – 13, поштового – 15. Фактичну структуру вибірки експертів характеризує таблиця 1.

Таблиця 1
Структура вибірки

Назва академії	Кількість, осіб	Питома вага, %
Національна академія наук України	9	32,1
Національна академія правових наук України	2	7,1
Національна академія аграрних наук України	7	25,0
Національна академія медичних наук України	3	10,8
Національна академія педагогічних наук України	7	25,0
Разом	28	100,0

Серед експертів найбільше представлена Національна академія наук України, причому двоє є одночасно академіками Національної академії наук та однієї із галузевих академій.

Першою гіпотезою, що потребувала експертних оцінок, було визначення того, чи існує залежність між соціальним та інноваційним розвитком України.

Більшість опитаних (57%) стверджують, що такої залежності немає на практиці, водночас майже третина (32%) вважає, що в Україні ці процеси пов'язані між собою. При цьому абсолютна більшість опитаних (90%) саме у впровадженні інноваційної економіки вбачають можливість побудови соціальної держави. Фактично можемо виходити з позицій, що гіпотезу підтверджено – соціальні стандарти держави в уявленнях експертів можливі лише за умови науково-інноваційного економічного розвитку, випередження економікою соціальних запитів та можливістю держави досягати соціальних цілей при інноваційному зростанні. Водночас маємо підстави стверджувати, що сучасна держава (очевидно, тут на підсвідомому рівні асоціативною емпіричною моделлю стала власне Українська держава) не готова до реального впровадження соціально-орієнтованої моделі розвитку, в тому числі й за певних інноваційних тенденцій у економіці.

Наступним завданням для експертів стало визначення того, що є первинним: розвиток соціальних аспектів, які виступають базою для економічного зростання, чи, навпаки, інноваційних розвиток стає джерелом соціального прогресу. 54% опитаних вбачають оптимальною тут модель «соціальні цілі – інноваційні методи їх досягнення», де на першому місці стоїть людина, а інноваційна економіка слугує дієвим інструментом соціальної політики держави. Ще 38,5% надають перевагу моделі

«розвиток людини → економічне процвітання», тобто підтримують цивілізаційну модель розвитку держави типу «держава для людини», базованої на класичних принципах гуманізму, демократії, соціалізації. Лише двоє з опитаних визначили основним шляхом розвитку країни досягнення економічного зростання, що ґрунтується на впровадженні інновацій, яке може послужити людині, забезпеченню її потреб. Як бачимо, на думку переважної більшості експертів, країна має будувати модель людиноцентричного соціально-орієнтованого розвитку і економіка, заснована на інноваціях, повинна служити людині.

Далі експерти мали визначити, які соціальні інститути та інструменти впливають на формування інноваційної економіки, і проранжувати рівень їх значимості.

Таблиця 2
Вплив соціальних інститутів та інструментів на формування інноваційної економіки за значимістю (%)

Альтернативи	Значимі (визначені як першочергові та важливі)	Мало значимі (мають посереднє значення та незначне)
Економічні разом, у тому числі:	80,1	19,9
1. Бізнес	79,2	20,8
2. Власність	80,7	19,3
3. Ринок	79,3	20,7
4. Доходи	84,0	16,0
5. Фінансування	88,5	11,5
6. Оподаткування	72,0	28,0
Духовно-культурні разом, у тому числі:	84,5	15,5
1. Освіта: середня	81,0	19,0
вища	95,4	4,6
підвищення кваліфікації	82,7	17,3
2. Охорона здоров'я	80,8	19,2
3. Наука	92,6	7,4
4. Моральні та етичні норми	85,1	14,9
5. Релігія	66,7	33,3
Політичні разом, у тому числі:	71,2	28,8
1. Держава	91,3	8,7
2. Закони	84,0	16,0
3. Демократія і свобода	88,5	11,5
4. Влада	53,9	46,1
5. Партії	38,5	61,5

З-поміж власне економічних чинників більш значимими визначено фінансування та доходи; далі по рейтингу значимості визначено власність, ринок, бізнес, податки. Очевидно, що на відповідях експертів позначилося передусім складне становище із фінансовим забезпечен-

ням усіх галузей вітчизняної науки. Власність як найбільш вагомий чинник формування інноваційної економіки визнали 85% представників Національної академії аграрних наук, що можна пояснити суперечливим характером визнання землі об'єктом купівлі-продажу в Україні та активним обговоренням цієї проблематики науковою громадою у зв'язку із декларуванням владою необхідності формування ринку землі.

Характерно, що у порівнянні з економічними чинниками більш вагомим щодо інноваційного впровадження у економіку визнано фактор якісної освіти, особливо на рівні вищої освіти. Так, понад 80% експертів визначили цей фактор як першочерговий. Ще 56% відзначають найбільш важливою системою підвищення професійної кваліфікації як ресурсу інноваційної економіки. Роль інституту науки очікувано також доволі значима (77,8% експертів розглядають її як першочергову за значимістю і ще 14,8% – як важливу). Але при цьому такий високий індексний потенціал значимості інститутів освіти та науки слід, очевидно, розцінювати через ракурс специфіки експертного середовища, представники якого власне й репрезентують науку та вищу освіту. Третім за рейтингом чинником впливу на розбудову інноваційної економіки після вищої освіти та науки експерти визначили моральні та етичні норми, при чому майже половина експертів надають їм першочергового значення. Деякі інші соціальні інститути (медицина, релігія) у порівнянні з вищезазначеними мають меншу відносну значимість в очах експертів.

Це можна пояснити як: 1) об'єктивний результат традиційної нестабільності сучасного українського соціуму (суспільство, яке трансформується не тільки економіко-соціальному аспекті, а й щодо духовних цінностей); 2) результат соціального запиту на конкурентоспроможну економіку, яка розуміється як важлива основа повноцінного соціального та державного розвитку. Фактично маємо підтвердження тези щодо вищезазначеної оптимальної моделі суспільного розвитку, коли економіка (у тому числі й інноваційна) розуміється лише інструментом соціальної держави, при цьому морально-етична сфера важлива саме для легітимації принципів соціальної держави, а не способів її досягнення.

Підтвердженням зроблених попередньо висновків може бути розподіл характеристик значимості щодо впровадження інноваційної економіки власне політичних чинників, коли як значимі відзначаються такі складові, як держава, а також правова система та ліберально-демократичні політичні цінності, при цьому менш значимими є влада та партії. Тобто вкотре формується уявлення, що держава є легітимуючою передосновною впровадження інноваційної економіки, інституційована форма соціального запиту на таку економіку розуміє інноваційну економіку лише інструментом реалізації соціальних цілей.

Відповідаючи на відкрите запитання «У чому, на Вашу думку, полягає соціальна значимість інновацій для кожного члена суспільства?», експерти наводили різні аспекти соціалізації інновацій, які за частотою відповідей можна проранжувати таким чином:

- 1) зростання добробуту, рівня життя, якості життя (майже 40%);
- 2) самореалізація, розкриття усього потенціалу людини, її творчих здібностей (22%);
- 3) безпека (14%);
- 4) покращення довкілля (6%);
- 5) досягнення економічної стабільності, реалізація загальнолюдських цінностей, каталізатор соціальних змін, рівні можливості, ефективна зайнятість, зростання якості соціальних послуг (майже по 3%).

Поряд з наведеними оцінками один із експертів відзначив, що інновації на людину впливають мало.

Далі експертам було запропоновано блок завдань практичної значимості – оцінити, у яких сферах впровадження інновацій принесе найбільше користі для людини та суспільства в цілому у короткостроковій (до 10 років) та довгостроковій (понад 10 років) перспективах.

Таблиця 3
Оцінка соціальної значимості впровадження інновацій у різних сферах (%)*

Альтернативи	Короткий період	Довгий період
<i>Економічні</i>		
1. Виробництво товарів	50,0	40,7
2. Сфера послуг	60,7	33,3
3. Технології	32,1	63,0
4. Техніка	32,1	37,0
5. Управління	60,7	22,2
6. Організація праці	53,6	22,2
<i>Духовно-культурні</i>		
7. Освіта	57,1	40,7
8. Охорона здоров'я	53,6	44,4
9. Наука	50,0	55,6
10. Культура	32,1	55,6
<i>Політичні</i>		
11. Законодавство	42,9	33,3
12. Державна політика	75,0	18,5
11. Розподіл (формування доходів)	64,3	22,2

* – респонденти мали можливість обирати важливі для них серед наведених альтернатив.

Як показують результати, у короткостроковій перспективі найбільшою соціальною значимістю обернуться інновації, впроваджені у державну політику. І те, що 2/3 експертів вбачають необхідність передусім змін у політиці держави, – показово і засвідчує, що експерти визнають, по-перше, державу найбільш впливовим суб'єктом відносин «інновації-людина» і, по-друге, необхідність оновлення різних аспектів державної політики. Для того щоб інновації приносили соціальний ефект, необхідне рефор-

мування системи розподілу в країні, оновлення систем управління, освіти, організації праці, системи охорони здоров'я, науки та виробничої сфери, на що вказали більше ніж половина респондентів. Очевидно, що, на думку експертів, саме ці види діяльності потребують першочергових інноваційних перетворень для повороту усієї економіки «обличчям до людини». Несподівано соціально малозначимими експертам бачаться впровадження нововведень у техніку та технології у короткому періоді. Вочевидь, технократична сторона інновацій уступає місця їх соціальній спрямованості, швидше за все, за критерієм потрібності (нагальності) кожній людини та можливості здійснення таких перетворень за короткий час. Ще менше, на думку експертів, потребує нагальних інноваційних змін для посилення соціалізації законодавство, швидше за все, та його частина, що не стосується економічної політики.

Що стосується довгострокової перспективи, то тут конфігурація соціальної ефективності інновацій дещо інша: найбільше її визнають саме у сфері технологічного оновлення (63%), далі – у науці та культурі (по 55,6%), певні ефекти також відзначено у системах охорони здоров'я та освіти, а також у промисловості (40-47% відповідей респондентів). Решта соціальних підсистем мають менший рейтинговий показник соціальної значимості інновацій. При цьому, на відміну від короткострокових ефектів, у довгостроковому періоді найменше нововведень для досягнення соціальної ефективності, на думку експертів, потребує система державного управління (лише 18,5%), що ще раз підкреслює нагальність змін у економічній політиці держави.

Відповідаючи на це запитання, у ремарках троє експертів зазначили, що вбачають надважливими для людини впровадження інновацій в освіті, охороні здоров'я, прикладній науці та біотехнологіях.

Причому аналіз експертних оцінок соціальної значимості інновацій не виявив жорсткої залежності між сферою діяльності експерта, приналежністю до конкретної галузі науки і сферами, які потребують, на їх думку, інноваційних змін, що відображає комплексне бачення науковцями найвищого рівня проблеми соціалізації інноваційної економіки.

Кінцевою проблемою для експертного оцінювання була пропозиція подати своє бачення моделі соціально-інноваційного розвитку за такими напрямками, як цілі, інструменти та заходи. Проблема подана у вигляді питань з відкритими відповідями.

Аналіз експертних визначень цілей соціально-інноваційного розвитку України, незважаючи на певний розкид, дає можливість провести певні узагальнення (див. табл. 4).

Таким чином, оцінка експертного моделювання цілей інноваційно-соціального розвитку економіки України показує, що в його основу мають бути покладені соціальні цілі, що цілком

Таблиця 4
Групування цілей соціально-інноваційного розвитку України

Альтернативи, наведені експертами	групи цілей	оцінка
Розвиток людини (гармонійний, усесторонній, духовний). Самореалізація людини, особистості	соціальні	85,7%
Рівність	соціальні	
Безпека людини, нації	соціальні	
Добробут, рівень життя, розбудова заможної країни, підвищення якості життя людей, боротьба з бідністю	соціальні	
Трансформація усіх соціальних процесів, що призводять до зміни способу функціонування соціальної системи	соціальні	
Демократичні зміни	соціальні	
Формування інноваційного середовища	соціальні	14,3%
Сталий людський розвиток	соціальні	
Реалізація конституційних прав і свобод	соціальні	
Економічне зростання на базі високих технологій та духовного розвитку	економічні	
Конкурентоспроможна економіка, зменшення імпортозалежності	економічні	
Досягнення стабільного розвитку економіки	економічні	

корелює із відповідями на перше запитання і визнанням того, що інноваційна економіка має служити для розвитку людини. Четверо експертів визнали необхідність соціальних змін для формування інноваційної економіки передусім через створення інноваційного середовища, а також через трансформування усіх соціальних процесів.

До основних інструментів соціально-зорієнтованого інноваційного розвитку економіки експерти відносять передусім активну політику держави, спрямовану на (за частотою згадувань): підтримку розвитку науки, освіти, НДДКР, охорони здоров'я, реалізацію відповідних цільових державних програм, залучення адміністративно-організаційних, економічних, фінансових, законодавчих важелів. Поряд з цим експерти визнають важливість виховання, спрямованого на формування активної життєвої позиції, зміну свідомості, розвиток інноваційної культури, творчості.

Моделювання експертами заходів для інноваційно-соціального розвитку України дає можливість означити перелік необхідних кроків таким колом завдань:

- щодо формування інноваційного середовища: діагностика соціально-інноваційних процесів і змін, дослідження чинників формування інноваційного середовища, експертні оцінки потенціалу інноваційного середовища, подолання опору соціального середовища інноваційним

змінам, формування системи соціальної відповідальності «державна – бізнес – людина» тощо;

- щодо освіти: впровадження концепції «освіта впродовж життя», посилення ролі гуманітарної освіти, реформування освіти, формування духовної, вільної, творчої та соціально активної особистості;

- щодо науки: її державна підтримка, розвиток новітніх досліджень (зокрема, нано- та біотехнологій), податкові пільги розробникам, підтримка науково-технічного потенціалу країни тощо;

- щодо економіки: подолання технічної та технологічної відсталості, модернізація матеріальної та науково-технічної бази промисловості, боротьба з тіньовою економікою, реформування та підтримка сільського господарства;

- щодо державного управління: перехід до парадигми сталого розвитку, відновлення ролі освіти та науки, впровадження моделі «державна політика – влада – управління – наука –

освіта – технології – економіка – людина», прийняття концепції гуманітарного розвитку.

Висновки. Отже, експертне опитування виявило, що: 1) наукова еліта країни визнає інноваційну економіку потужним джерелом соціального розвитку країни; 2) для реалізації соціалізаційного потенціалу інноваційного розвитку економіки необхідна активна державна політика, що спрямована на утвердження моделі інноваційно-соціального розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белановский С.А. Глубокое интервью : учебное пособие. – М. : Никколо-Медиа, 2001. – 320 с. / С.А. Белановский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://evartist.narod.ru/text2/48.htm>.
2. Толстова Ю.Н. Анализ социологических данных: Методология, дескриптивная статистика, изучение связей между номинальными признаками / Ю.Н. Толстова. – М. : Научный мир, 2000. – 352 с.